

Huoltoasemat

2020

– toimialaraportti

Huoltamoalan tilannekuva ja kehitysnäkymät

Hannu Laitinen

Value Set Oy

Huoltoasemat 2020 – toimialaraportti

Huoltamoalan tilannekuva ja kehitysnäkymät

Tekijä	© 2020 Value Set Oy ja Hannu Laitinen
Kustantaja	Value Set Oy (Y-tunnus 1899802-4)
Valmistaja	BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa
Saatavuus	Kirja julkaistaan tilauksesta painettuna ja on saatavana lisäksi pdf-muodossa ja e-kirjana.

Tilaukset: <https://www.bod.fi/kirjakauppa/>

Vastuu aineistosta

*Tutkimuksen tilaajina ovat huoltamoalan kauppiaasorgani-
saatiot: Suomalainen Energiaosuuskunta (SEO), Suomen
Bensiinkauppiaitten ja Liikennepalvelualojen Liitto SBL ry,
Neste-Kauppiaat ry, St1 Kauppiaat ry ja Teboil-Kauppiaat ry.
Tutkimusta on lisäksi tukenut Autoalan Tiedotuskeskus.*

*Toimialaraportissa esitetyt arviot ja johtopäätökset
perustuvat lueteltuihin lähteisiin, tekijän omaan työhön ja
kokemuksiin eivätkä sellaisenaan edusta raportin tilaajien
näkömyksiä.*

*Raportin laadintavaiheessa tilaajien edustajat ovat esittäneet
kommentteja tilannekuvaan, lähiajan kehittämiskohteisiin ja
johtopäätöksiin. Nämä seikat on otettu huomioon raportissa.*

9 789526 783659
ISBN 978-952-67836-5-9 (nid.)

Sisältö

1	JOHDANTO	7
2	TOIMIALATUTKIMUS JA HUOLTOASEMA-ALA	11
2.1	HUOLTOASEMAN JA TOIMIALAN MÄÄRITELMÄ	16
2.2	KEHITYSTRENDIT 2000-LUVULLA – KONSEPTIEN ESIINMARSSI	19
2.3	TUOTTEIDEN ERILAISTAMINEN JA KILPAILU	21
2.4	YRITYSKAUPAT JA MUUTOKSET VERKOSTOISSA.....	23
3	HUOLTOASEMIEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	27
3.1	TOIMIPAIKAT, KETJUT JA PALVELUT	27
3.2	LIIKEPAIKKOJEN HALLINTA	29
3.3	MAANKÄYTTÖ, RAKENTAMINEN JA YMPÄRISTÖ	31
3.4	HUOLTOASEMATOIMINTAA KOSKEVAT KESKEISET SÄÄDÖKSET	32
4	MARKKINAT JA KILPAILU	35
4.1	TUOTTEET, VOLYYMIT JA MARKKINAOSUDET	35
4.2	JAKELUSOPIMUKSET, JAKELUKANAVAT	39
4.3	HINNOITTELU JA KILPAILUKYSYMYKSET	41
4.4	AUKIOLOAJAT JA TAVARAVALIKOIMA	48
4.5	PALVELUVALIKOIMA, OHEISPALVELUT	50
5	ALUEELLINEN KEHITYS	55
5.1	VERKOSTOT JA KYSYNTÄ MAAKUNNITTAIN	55
5.2	AUTOKANTA, ALUEELLINEN JAKAUTUMINEN	56
5.3	HUOLTOASEMAT JA KAUPUNKIVERKKOSELVITYKSET	60
6	HUOLTOASEMA-ALAN KANNATTAVUUS	64
6.1	TOIMIALAN TALOUDEN TUNNUSLUVUT	66
6.2	PÄÄOMAT JA INVESTOINNIT.....	69
6.3	VEROTUKSEN VAIKUTUS YRITTÄJÄN JA ÖLJY-YHTIÖN TALOUTEEN	71
6.4	POLTTONESTEIDEN HANKINTA JA MYYNTI	73
7	KEHITTÄMISKYSYMYKSET	76
7.1	UUSIUTUVAT POLTTOAINEET, YMPÄRISTÖ JA TURVALLISUUS.....	79
7.2	SOPIMUKSET, VARASTOINTI JA KULJETUKSET	86
7.3	PALVELUT, ELINKEINOVAPAAUS JA TOIMIALAN KEHITYS	88
7.4	AUTOMAATIO JA MAKSUJÄRJESTELMÄT	92
7.5	VERKKOKAUPPA.....	93
7.6	HUOLTOASEMAYRITYKSEN YRITYSARVO JA OMISTAJANVAIHDOS	94
7.7	KAUPPIASJÄRJESTÖJEN TOIMINTA JA EDUNVALVONTA	95
8	PUITEARVIOT LÄHIAJAN RATKAISUISTA	97
8.1	PÄÄSTÖTAVOITTEET JA ENERGIAVEROTUS.....	97
8.2	TIEVERKOSTO JA LIIKENNE	99
8.3	AJONEUVOTEKNIikka JA HUOLTOPALVELUT	101
8.4	AUTOKANTAENNUSTEET	101
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	104
10	LÄHTEET JA LIITTEET	107

TIIVISTELMÄ

Laitinen, Hannu
Huoltoasemat – toimialaraportti 2020
Huoltamoalan tilannekuva ja kehitysnäkymät

Value Set Oy, 2020. Jämsä
ISBN 978-952-67836-5-9 (nid.)
ISBN 978-952-67836-6-6 (PDF)

Huoltamotoiminnan muutos Suomessa 2000-luvulla pohjautuu eurooppalaiseen integraatioon ja Suomen markkinoiden vapautumiseen. Tärkeimmät muutokset ovat toimialan keskittyminen, miehitettyjen palveluiden laajamittainen korvaaminen öljy-yhtiöiden automaateilla ja epäterve kilpailu hinnoittelussa.

Päätoimialan lisäksi vähittäiskaupan rakenne on muuttunut kaupan aukiolon vapautuessa. Polttoainekaupan jakelusopimukset perustuvat EU:n ryhmäpoikkeusasetukseen ja kilpailusääntöihin. Yhdeltäostosopimukset ovat lisänneet öljy-yhtiöiden valtaa ja ohjausta. Elinkeinotoimintaan ovat vaikuttaneet lukuisat öljyalan yrityskaupat, tuonti- ja tukkukaupan keskittyminen, uusiutuvien polttoaineiden käyttöönotto sekä maankäyttö- ja kaavoitusasiat yhdessä liikenneverkoston muutosten kanssa. Ajoneuvojen käyttövoimaa ja päästöjä koskevat kansalliset ja eurooppalaiset ratkaisut ovat osa uutta EU:n vihreän kehityksen ohjelmaa (Green Deal). Lähitulevaisuuden muutokset ovat vielä tapahtuneita 2000-luvun muutoksia merkittävämpiä.

Huoltamoalan yrityksistä suuri osa on pk-yrityksiä ja perheyrityksiä. Tutkimuksen perusteella huoltamotoiminta on säilyttänyt tunnusomaiset piirteensä ja sopeuttanut toimintansa kulloistenkin kaupallisten, teknisten ja sääädöspoliteisten muutosten mukaisesti. Tutkimukseen sisältyvän alueellisen analyysin mukaan myyntimäärien vähäiset muutokset maakunnissa ovat osoituksena huoltamotoiminnan laadun ja laajuuden merkityksestä.

Tutkimuksessa on käytetty noin tilastoaineistoa 20 vuoden ajalta. Toimialan kannattavuutta on tarkasteltu otantana omistaja- ja vuokrakauppiasyrittäjien tilinpäätösaineistoista. Sisällöllisessä analyysissä ja puitearviossa on tukeuduttu myös kauppiaajärjestöjen päättäjiin.

Huoltamoyrittäjien ja autoalan huomio kohdistuu jakeluverkostoihin, uusiin polttoaineisiin, teknologioihin ja liikkumisen vaihtoehtoihin malleihin. Ympäristöpainotteinen verotus muuttaa koko autoalan ja polttoainekaupan toimintaympäristöä. Polttoainekauppa kaipa selkeyttä, johdonmukaisuutta ja läpinäkyvyyttä. Epävarmuudesta eroon pääseminen polttoainekaupassa tarkoittaa kaupallisesti järkeviä pitkäaikaisia ratkaisuja, jotka turvaavat jakelutoiminnan koko maassa. Tuotevalikoiman ja uusiutuvien polttoaineiden käytön lisäämistä palvelee parhaiten hinnoittelun läpinäkyvyys ja oikeudenmukaisuus sekä vaikutuksiltaan tutkitut ja kestävät päätökset.

Avainsanat: huoltoasema, polttoaineet, bensini, diesel, uusiutuva polttoaine, toimiala, kilpailu, yhdeltäostosopimus, DODO, COCO

1 JOHDANTO

MARKKINATALOUDEN URALLE. Huoltoasematoiminta siirtyi Suomessa markkinatalouden aikakaudelle verrattain myöhään, vaiheittain 1980- ja 1990-luvulla. Maassamme vallitsi vuodesta 1961 vuoteen 1991 vapaakauppa EFTA-maiden kanssa Finefta-sopimuksen mukaisesti. Ulkomaankauppaa vapautettiin asteittain vuoden 1957 jälkeen, valuuttapula oli aluksi ankara ja ulkomaankauppa etenkin Neuvostoliiton kanssa perustui erityisiin järjestelyihin. Finefta-sopimukseen liittyi energiapykälä, jonka silloinen kansainvälinen kauppajärjestö GATT hyväksyi. Suomi sai pysyvän oikeuden säännöstellä erityisesti raakaöljyn ja jalostettujen polttonesteiden tuontia. Näinä vuosikymmeniä kukaan ei ryhtynyt vakavasti kilpailemaan Nesteen kanssa¹.

Eurooppalaisista maista säännöstelyä on purettu mm. Kreikassa (EU:n jäsen 1981), Portugalissa (1986), Espanjassa (1986), Itävallassa (1995), Suomessa (1995) ja Ruotsissa (1995). Säännöstelyn kohteet ovat olleet hieman erilaisia, mutta kaikkiin on vaikuttanut ETA-lainsäädäntö ja siihen 1992 tulleet kilpailuasioita koskeneet uudistukset. EU-säädökset ovat vaikuttaneet sekä valtionyhtiöiden monopoliaseman poistumiseen tai lievenemiseen markkinoiden avautumisen ansiosta ja etenkin polttoainelaatuja koskevien säännösten yhdenmukaistumisen vuoksi. Euroopan integraatio on vaikuttanut markkinoiden käyttäytymiseen perusvapauksien lisäksi tervettä taloudellista kilpailua koskevalla ohjauksella. Euroopan Unionin kilpailua ja yrityskauppojen valvontaa koskevat määräykset ovat muuttuneet useita kertoja.

Markkinatalous on muokannut huoltoasema-alaa uusien toimijoiden ryhtyessä alalle Suomessa ja otettaessa uusia teknologioita käyttöön. Huoltoasema-alaa toimialana on tutkittu Suomessa niukasti, ja tämä toimialaraportti tarjoaa samalla sekä ajankohtaiskatsauksen että analyysin toimialan kehityksestä.

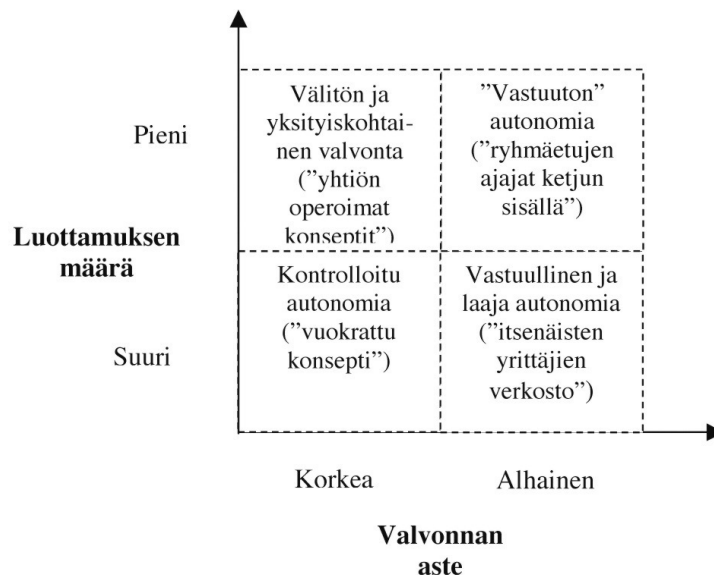
PERHEYRITYSTEN NÄKÖKULMA. Näkökulmana tässä raportissa on perheyrittysten ja pk-yritysten toimintamahdollisuus toimialan jatkuvassa murroksessa. Suomen markkinoita ovat muokanneet säädösperusteinen polttoainelaatujen määrittely, automaattisten jakeluasemien voimakas lisääntyminen, toistuvat öljy-yhtiöiden käynnistämät hintakilpailut, liikepaikkojen ja siten polttonestekaupan yhä suurempi keskittyminen harvoihin käsiin ja perinteisten autonhuoltopalveluiden muuttaminen kahvila/ravintola- ja market-painotteiseksi. Nämä tekijät vaikuttavat edelleen pienten yritysten toimintaan polttoainekaupassa.

¹ Saastamoinen, J. (2007). Brezhnevin katoksessa ja muita juttuja Nesteestä.

PERHEYRITYKSET. Teorian perustana yrittäjyystutkimuksessa on useimmiten yksittäinen yritys, jolla on omat omistajat, oma liiketoimintansa ja oma perhe toiminnan taustalla ja osittain mukana yrityksen työssä. Perheyritysten Liiton julkaisussa ”Hyvät hallintotavat perheyrityksissä – omistajuuden, liiketoiminnan sekä perheen hallinta” (2009) on käsitelty laajasti perheyrityksen omistaja- ja päättäjämäristä.

Perheyrityksen rooleissa liiketoiminnan suhteellinen itsenäisyys on sidoksissa valtaan ja yrittäjyyden valintaan. Ketjumuotoisessa toiminnassa yhteistyö perustuu sopimuksiin, joihin sitoudutaan määrääjäksi. Huoltoasema-alan yhteistoimintasuopimuksessa luetellaan osapuolten oikeudet ja velvollisuudet. Suhteellinen itsenäisyys on suurempi omistajakauppiasyrityksissä kuin ketjukonseptin mukaan toimivissa yrityksissä. Huoltoaseman toiminnassa valvonnan ja luottamuksen suhdetta havainnollistetaan Kuviossa 1².

KUVA 1. Valvonta ja luottamus ketjuyrityksen toiminnassa (Laitinen 2005).

Ketjuyrityksiä on kahdenlaisia: yrityksen palkkaaman henkilökunnan ope-roimia tai yrittäjävetoisia. Molempiin liittyy valvontaa tehtyjen sopimusten ja nou-dattamiseksi ja konseptin toteuttamiseksi. Huoltoasemayrittäjien ryhmä voi toimia tehokkaasti myös itsenäisesti ja saamansa luottamuksen varassa. Neljäs vaihtoehto oikealla yläkulmassa on ongelmallinen, jos osapuolet eivät luota toisiinsa eikä val-vontaakaan juuri ole.

Perheyrityksen toimiessa osana isoa järjestelmää, markkinatalouden tuotanto-, palvelu- ja jakelujärjestelmää, eettisyyden merkitys tulee esiin markkinoinnissa ja

² Laitinen H. (2005), Verkot samoilla vesillä. Tutkimus yrityskulttuurista huoltoasema-alalla. Muokattu läh-teestä: Lintula Paavo, Ihmisten itselleen muodostama toimintatila organisaation ja sen jäsenten ”arjen draa-man” näyttämönä. Tulkitseva käsitetutkimus empiirisen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen rakentamista varten. Jyväskylän yliopisto, Taloustieteellinen tiedekunta, Julkaisuja N:o 136/2003. Lisensiaattitutkielma. ISBN 951-39-1491-7. Jyväskylä 2003.

mainonnassa, kuten Uusitalo (1999) on esittänyt. Hän viittaa normeihin ja reilun pelin sääntöihin ja toteaa, että eettistä koodistoa on pohdittu paljon enemmän muilla tieteenaloilla kuin taloustieteessä. Eettisyyden tavoitteen voi Uusitalon mukaan ilmaista yksinkertaisestikin:

Monessa tapauksessa yleisinhimilliset periaatteet ja niiden noudattaminen saattavat riittää. Aluksi on opeteltava kymmenen vanhaa ja kymmenen uutta käskyä. Voidaan esimerkiksi noudattaa sellaisia perushyveitä kuin totuus, reiluus, vastavuoroisuus, velvollisuuksien toteuttaminen, lupauksista kiinni pitäminen, että toisia ihmisiä ei saa hyväksikäyttää tai yhteistä ympäristöä tuhota.

Kauppiasperheen toimintaa ketjuyrityksessä (K-ruokaketju) tutkittaessa³ on havaittu, että *"kauppiaan perhe ja kotitalous tuovat yritykseen pehmeitä arvoja ja syyn yrittää ja ketjuyhteistyöllä pidetään huoli yrityksen taloudellisesta tehokkuudesta ja kehittämisestä. Nämä molemmat ulottuvuudet täydentävät toisiaan ja vaikuttavat yrityksen hyvinvointiin. Yrityksen menestys on kauppiasperheelle palkinto kovasta työstä ja koko perheen sitoutumisesta."*

Tutkija esittää edelleen, että *"Perheyrittäjyys on erittäin mielenkiintoinen ja tärkeä tutkimusalue. Siihen liittyy monia käytännöllisiä ja yhteiskunnallisesti merkittäviä osa-alueita, joiden tutkiminen esim. työllistämisen ja työssä jaksamisen kannalta on tärkeää. Tämän tutkimuksen tuloksilla on merkitystä, kun kehitetään ketjuuntumiseen ja verkostoitumiseen perustuvaa yritystoimintaa, kun mietitään, millä keinoilla yrittäjyyttä voitaisiin edistää, kun pohditaan työn ja perheen yhdistämistä sekä sukupolvenvaihdokseen liittyviä haasteita ja ongelmia."*

Huoltoasema-alalla ketjuuntuminen tapahtuu kansallisen tason lisäksi kansainvälisiin suuryrityksiin, joiden muutokset heijastuvat paikalliseen yritystoimintaan saakka.

OLIGOPOLIT JA MARKKINAVOIMAT. Epätäydellisesti toimivat markkinat merkitsevät, että yrittäjät, kuluttajat ja kilpailijat eivät saa riittävää informaatiota markkinoiden toiminnasta eivätkä aina pysty tekemään taloudellisesti parhaita päätöksiä. Teollisuustalouden tutkimuksessa (Industrial Organisation) vallankäytön käytännöllinen ilmiö on markkinoiden hallinta. Markkinavoima on yritysten käyttäytymistä ohjaava ja mahdollistava tekijä. Nobel-palkitun Jean Tirolen eräänä tutkimuskohteena on ollut markkinoiden toimivuus ja oligopolin teoria (1988).

Markkinavoiman äärimmäinen muoto on monopoli, jota julkinen valta usein säätelee. Markkinoiden toimivuuden vuoksi tilaa on oltava myös muilla toimijoilla, jolloin seuraava vaihe on oligopoli, harvojen toimijoiden markkinat. Nykyaikainen tapa tarkastella markkinoita on analysoida markkinavoimaa ja säätelyä, joilla on kilpailuvaikutuksia yritysten toiminnassa.

³ Römer-Paakkanen T. Family Entrepreneurship in a Retail Chain - The Grocer's household-Enterprise Complex. University of Helsinki. Department of Economics and Management. Publications No. 33, Consumer economics, 2002.

Ylikansallisen kaupallisen järjestelmän ongelma on sopeutua olemassa olevaan lainsäädäntöön. Tämä ongelma koskee etenkin länsimaisen oikeusjärjestyksen valtioita ja maita, joissa on voimassa olevia kansainvälisiä sopimuksia. Vasta tämän jälkeen ylikansallinen järjestelmä voi ohjata toimintaansa markkinoilla asettamiensa tavoitteiden mukaiseksi.

Toiminta ja vallankäyttö tapahtuu huoltoasema-alalla usealla tuotanto- ja jakeluportaalla. Suomalaisessa yritystoiminnassa yrittäjät pitävät itsestään selvänä lakien noudattamista ja kulttuurissamme olevia normeja, jopa kirjoittamattomia sääntöjä. Perheyriyten toimintamahdollisuudet ja markkinoiden ylhäältä tapahtuva ohjaus ja hallinta ovat merkityksellisiä silloin, kun markkinat toimivat epätäydellisesti.

Perheyrittäjäyys ylikansallisissa organisaatioissa tuo esiin sopimuksia ja teknologiaan liittyviä lisenssejä ja muita teollisoikeuksia. Esimerkiksi kansainvälisen suuryrityksen toimintatapaan kuuluvat laatujärjestelmät, liikemerkit ja tuotenormit vaikuttavat perheyriyksen toimintaedellytyksiin joko suoraan tai sopeutettuna paikalliseen lainsäädäntöön.

Suuryrityksenä voidaan pitää yritystä, jonka liikevaihto ylittää moninkertaisesti toimialan kansallisten yhtiöiden liikevaihdon. Esimerkiksi Shell, ExxonMobil ja Lukoil ovat suuryrityksiä, mutta myös Neste Oil on perheyriyksen kannalta suuryritys sen harjoittaman laajan ulkomaankaupan perusteella. Luokittelu kansallisiin öljy-yhtiöihin (NOC) ja kansainvälisiin öljy-yhtiöihin (IOC) kuvaavat ensisijaisesti omistuspohjaa. On syytä vielä mainita, että maailman öljyvarannoista yli 90 % on valtioiden omistuksessa ja tuotannosta 75 % on kansallisten öljy-yhtiöiden hallinnassa.

Huoltoasemat 2020 - toimialaraportti

Huoltamoalan tilannekuva ja kehitysnäkymät

Huoltamotoiminnan muutos Suomessa 2000-luvulla pohjautuu eurooppalaiseen integraatioon ja Suomen markkinoiden vapautumiseen. Tärkeimmät muutokset ovat toimialan keskittyminen, miehitettyjen palveluiden laajamittainen korvaaminen öljy-yhtiöiden automaateilla ja epäterve kilpailu hinnoittelussa.

Päätoimialan lisäksi vähittäiskaupan rakenne on muuttunut kaupan aukiolon vapautuessa. Polttoainekaupan jakelusopimukset perustuvat EU:n ryhmäpoikkeusasetukseen ja kilpailusääntöihin.

Huoltamoyrittäjien ja autoalan huomio kohdistuu jakeluverkostoihin, uusiin polttoaineisiin, teknologioihin ja liikkumisen vaihtoehtoihin malleihin. Ympäristöpainotteinen verotus muuttaa koko autoalan ja polttoainekaupan toimintaympäristöä.

Polttoainekauppa kaipaa selkeyttä, johdonmukaisuutta ja läpinäkyvyyttä. Epävarmuudesta eroon pääseminen polttoainekaupassa tarkoittaa kaupallisesti järkeviä pitkäaikaisia ratkaisuja, jotka turvaavat jakelutoiminnan koko maassa. Tuotevalikoiman ja uusiutuvien polttoaineiden käytön lisäämistä palvelee parhaiten hinnoittelun läpinäkyvyys ja oikeudenmukaisuus sekä vaikutuksiltaan tutkitut ja kestävät päätökset.

Toimialaraportin tilaajana ovat kauppiasorganisaatiot: Suomalainen Energiaosuuskunta (SEO), Suomen Bensiniikauppiaitten ja Liikennepalvelualojen Liitto SBL ry, Neste-Kauppiaat ry, St1 Kauppiaat ry ja Teboil-Kauppiaat ry. Raportin tuottamista on tukenut myös Autoalan Tiedotuskeskus.

Kustantaja **Value Set Oy** on tuottanut tietokirjoja huoltoasema- ja autoalalta vuodesta 2005 alkaen. Raportin tekijä, ekonomi, tietokirjailija **Hannu Laitinen** on toiminut vuodesta 1984 alkaen huoltoasema- ja öljyalalla asiantuntija- ja johtotehtävissä, mm. Suomen Bensiniikauppiaitten Liitossa (SBL) ja Suomalaisessa Energiaosuuskunnassa (SEO), josta hän jäi eläkkeelle vuonna 2017.

